

ZAŠTO PAVAO VUK-PAVLOVIĆ NIJE NAPISAO ETIKU?

MILAN POLIĆ

Učiteljska akademija, Zagreb

UDK 17 Vuk-Pavlović
Izvorni znanstveni članak
Primitiven: 14. 5. 2005.

Uvodna napomena

Pavao Vuk-Pavlović bio je izuzetno sustavan pisac koji je svoja filozofska promišljanja nadograđivao jedna na druga, pa se radije pozivao na svoje ranije objavljene tekstove nego da ponovno piše o nečemu što je smatrao već dovoljno obrađenim. To uostalom potvrđuje i Marija Brida, njegov student, štovatelj te autor prve monografije i većeg broja članaka o Pavlu Vuk-Pavloviću. Evo što ona kaže o tome:

»Jedna od razlika, koje karakteriziraju stvaraoce filozofske misli, sastoji se u tome da se u nekih misao razvija kroz radikalne preokrete, tako da se etape njihovog razvitka međusobno odnose gotovo kao opreke, dok u drugih ona harmonički izrasta iz temelja zacrtanih već u počecima rada da bi, produbljujući se i proširujući, izrazila svoju jedinstvenu poruku, u vlastitim izvorima sadržan logos. Pripadajući izrazito ovom drugom tipu mislilaca, Pavao Vuk-Pavlović pokazuje takvu u sebi koherentnu dosljednost...

Njegovo životno djelo, pregnantno izraženog profila i sadržaja, postiglo je danas i sistematsku potpunost...« (Brida 1974: 5)

Napisano je to kad je Pavlu Vuk-Pavloviću bilo 80 godina i kad je bilo jasno da je »njegovo životno djelo postiglo sistematsku potpunost« te da u tom pogledu ne treba očekivati nekih bitnih dopuna, a najmanje nekih »radikalnih preokreta«.

Konačno, Vuk-Pavlović je umro u dobi od 82 godine i za sve je vrijeme života kao filozofski pisac, a to znači bar 56 godina,¹ bio djelatatan. U tom du-

¹ Ne računajući njegove mladenačke radove, doktorsku je disertaciju Pavao Vuk-Pavlović napisao 1920. godine i od tada je u kontinuitetu do smrti bio djelatatan kao filozofski pisac.

gačkom i stvaralački bogatom razdoblju mogao je napisati (pa i objaviti) sve što je smatrao bitnim i potrebnim da napiše. Doda li se tome da je u spomenutom razdoblju između ostalog objavio i tri knjižice prijevoda te još tri knjižice vlastitih pjesama, bilo bi neumjesno tvrditi da ga je smrt zatekla prije nego što je uspio napisati neko djelo koje bi smatrao bitnim za cjelinu svog filozofskog mišljenja.

A činjenica je da Vuk-Pavlović nije napisao etiku niti što slično etici. Tu činjenicu priznaju čak i oni (njegovi bivši studenti) koji bi željeli da nije tako.

»Stoga bi se moglo činiti čudnim da, premda ta filozofija sačinjava u smislenom pogledu kompletan sistem, od filozofijskih disciplina manjka u njemu upravo etika,...« (Brida 1989: 333)

»Sam Vuk-Pavlović nije, u gradnji svog filozofskog sistema, napisao etiku ili rad u kome bi sistematski izložio osnove svog razumevanja etike kao filozofske discipline.« (Temkov 1987: 121)

»U novim vremenima etičkog preporoda, ipak, nedostaje jedan dio njegovog filozofijskog sustava, za koji je i sam Vuk-Pavlović priznao da ga nije napravio. Radi se o etici kao sustavnoj filozofijskoj disciplini.« (Temkov 2003: 113)

Ali ne samo da Vuk-Pavlović nije napisao neki opširniji tekst o etici ili o moralu, nego nije napisao čak ni kraći članak o tome. Štoviše, u njegovim djelima u kojima je središnja odgojna problematika *etika* se i *moral*, ili uz njih nužno vezani pojmovi *dužnost*, *obveza* ili »*treba da*« i ne spominju, osim sasvim usputno na nekoliko mjesta. Sve što u tom smislu postoji nekoliko je stranica nepovezanih i uglavnom nedatiranih bilježaka nastalih tijekom trideset godina iz kojih se ne može razabrati s kojom su svrhom i kada nastale, niti što takve lišene šireg konteksta konkretno znače². Da te bilješke nisu nikakav nacrt pa ni grube smjernice za neku njegovu etiku, svjedoči npr. i ova Vuk-Pavlovićeva bilješka u kojoj si on postavlja pitanja neprimjerena nekome tko zastupa određenu etičku koncepciju:

»Da su različite 'etike' u okviru filozofskih sistema ili filozofskog mišljenja 'klasno uvjetovane', moralo bi se uzeti u obzir. Da li je 'klasa' (sociološka uvjetovanost), 'naturel' (psiho-fiziološka uvjetovanost) ili drugo temeljno, to bi trebalo istražiti.

Jesu li 'etike' opravdanje djelovanja iz određenih naklonosti (aus bestimmten Gesinnungen)? Čime su naklonosti uvjetovane i određene?« (Vuk-Pavlović 1983: 200)

² Te bilješke Marija Brida skupila je u svesku pod naslovom Vuk-Pavlović, Pavao (1983), »*Misli i bilješke*«. Vuk-Pavlovićeve bilješke imaju tridesetak stranica, ali samo se 8 stranica odnosi na etiku, a na ostalima se etika samo usputno spominje desetak puta.

Je li Vuk-Pavlović namjeravao napisati etiku?

Unatoč tomu što Vuk-Pavlović iza sebe nije ostavio nikakvu etiku, niti predvidio mjesto za nju, pa čak ni dao bilo kakva povoda vjerovanju da ju je htio izgraditi, postoje neprikriveni pokušaji da se njegovu filozofsku misao revidira u tom smjeru.

U tom smislu svakako je indikativno to što je u drugom izdanju svoje knjige *Moralni odgoj*, sada pod naslovom *Etika, moral, osobnost* (1993) Ante Vukasović pretvorio upravo Vuk-Pavlovića u jednog od najčešće spominjanih autora (koji se u prvom izdanju knjige i ne spominje).³ Ipak je, međutim, mnogo veći problem kada u njegovom životnom djelu počnu *rekonstruirati* nekakvu etiku i dopisivati mu je njegovi bivši studenti i poštovatelji,⁴ tvrdeći da je i sam imao takvu namjeru. Marija Brida piše:

»Vuk-Pavlović je, naime, smatrajući da u njegovom inače potpunom sistemu manjka etika, namjeravao, osobito posljednjih godina života, izvršiti takvo upotpunjenje.« (Brida 1983: 164)

No njezina je tvrdnja u suprotnosti sa svime što je Vuk-Pavlović ostavio iza sebe. Jer ako je zaista bio tako zaokupljen mišlju da napiše etiku, kako to da o tome nije ostavio neki određeniji trag osim riječi nekoga tko ga je mogao i pogrešno razumjeti?

Uostalom, i da je namjeravao napisati knjigu pod naslovom »Etika« – o čemu nema vjerodostojnih dokaza⁵ – ne mora nužno značiti da bi u njoj izložio neki svoj vlastiti etički nauk.⁶

Konačno, i Brida sama uviđa da neko eventualno Vuk-Pavlovićevo djelo o etici ne bi moglo biti u okviru etike kao konvencionalne filozofijske discipline.

³ No, Ante Vukasović je 1979. proglasio i Karla Marxa, koji ne samo da nije napisao etiku nego je bio i veliki kritičar morala, »jednim od najvećih moralista u ljudskoj povijesti« (Vukasović 1979: 26).

⁴ Nije Vuk-Pavlović u tome iznimka. Vukasović je volio citirati Mareka Fritzhanda koji je u svojoj knjizi *Etička misao mladoga Marksa* (1996) *rekonstruirao* nekakvu Marxovu etiku.

⁵ Nepovezane bilješke, često u obliku pitanja, kakve su Vuk-Pavlovićeve, autori, pa i ja sam, često načrčkaju kao prigodni podsjetnik bez namjere da im one služe kao nacrt za neko ozbiljnije promišljanje. Iščitavati takve bilješke kao nacrt jedne filozofske discipline zaista je krajnje proizvoljno i pretenciozno. Pogotovo kad ne postoji ni najmanji trag da je sam autor namjeravao te bilješke na bilo koji način povezati u neko ozbiljnije razmišljanje na određenu temu.

⁶ Kada sam početkom 2004. godine u tekstu o Milanu Kangrgi »Čovjek na djelu« (Polić 2004), čuvši da namjerava napisati *Etiku* (Kangrga, 2004.), predvidio da to može biti samo kritika moralne svijesti, a ne neki njegov etički nauk, pokazalo se da sam bio potpuno u pravu. Netko drugi je, međutim, Kangrginu najavu mogao shvatiti tako da on namjerava izložiti upravo vlastiti etički nauk.

»...Vuk-Pavlović je, osobito posljednjih godina života, bio intenzivno zaokupljen zamišljanjem jednoga etičkog djela koje bi, mislim, u dovršenom obliku više imalo značaj takvog bivstvenog usmjeravanja prema dubinskim regijama života tragom kojih se kreće njegova filozofija, nego formiranje jedne filozofijske discipline.« (Brida 1989: 333)

Što je to dakle Vuk-Pavlović »smatrao da u njegovom inače potpunom sistemu manjka«? I kakvo je to »upotpunjenje namjeravao izvršiti«? Kakvo je to »etičko djelo intenzivno zamišljao«?

Naime i Kiril Temkov tvrdi da je Vuk-Pavlovićevo djelo impregnirano nekom etikom za koju je navodno i sam autor isticao da bi se mogla rekonstruirati:

»Upravo je tako i isticao – da je dao dovoljno teorijskih osnova da bi se na njima mogla rekonstruirati njegova etika. To su neki i pokušali učiniti.«⁷ (Temkov 2003: 113)

Ali Temkov na drugom mjestu u sličnom kontekstu – upravo suprotno onome što tvrdi Brida – prepričava Vuk-Pavlovićevu izjavu da »*ne misli napisati etiku*« i da je to dapače »*često greška filozofa*«.

»Drugi od ova dva iskaza tiče se njegovog ličnog etičkog rada. Ne znam da li ga je još nekome rekao osim meni i ne znam da li nije možda bio svojevrsna poruka. Profesor Pavao Vuk-Pavlović je počeo da studira filozofiju estetike; estetikom je završio svoj sistem; predajući *Estetiku* u štampu napustio je mirno život. Kada sam ga pitao kada će napisati etiku, odgovorio je da je ne misli napisati, da je često greška filozofa (i pritom je naveo neka imena) što su svoje sisteme želeli izvesti dokraja i u punoj, pa i kvantitativnoj konsekvenci, iako su već dali osnove da njihovi sledbenici, na datim pretpostavkama mogu da razrade pojedina pitanja, te da misli da je u njegovim radovima dato dovoljno elemenata da se može konstituisati, i to konsekventno, jedan etički pogled za koji bi se moglo reći da je etika Pavla Vuk-Pavlovića.« (Temkov 1987: 121–122)

Toliko o Vuk-Pavlovićevim namjerama da napiše etiku.

A što je s rekonstrukcijom Vuk-Pavlovićeve etike?

Ako dakle Vuk-Pavlović ne samo da nije napisao etiku, nego ju nije ni namjeravao napisati, je li se nadao i očekivao ili bar dopuštao da će njegovu etiku rekonstruirati netko drugi? Jer upravo nam takvu »svojevrsnu poruku« Kiril Temkov prenosi na kraju prethodnog navoda, pa u tom smjeru čini i određen *rekonstrukcijski* napor:

⁷ Tu Temkov upućuje na Bridin tekst »Etički problem u filosofiji Pavla Vuk-Pavlovića« (1986).

»U novoj svjetskoj eri etike ideje Pavla Vuk-Pavlovića potiču na razmišljanje i daju vrijedne odgovore te svojim osnovnim stavovima i delikatnim uputama mogu pomoći u traženoj gradnji Univerzalne etike, koju je naš profesor zagovarao još u godinama kad je svijet bio bacio etiku i opće čovjekovanje na rub zaborava.« (Temkov 2003: 111–112)

Dakle Vuk-Pavlović je, prema tvrdnji Kirila Temkova, zagovarao izgradnju *univerzalne etike* i upravo njegove ideje pomažu njenoj izgradnji. Ali bar dva pitanja postavljaju se pri tome.

Prvo je općenito pitanje koje se odnosi na etiku kao takvu: zar u biti etike kao etike nije upravo to da nastupa univerzalno i da zakone koje postavlja predstavlja kao apsolutne i opće? Kao što to kažu poznati etičari:

»Djeluj tako, da maksima tvoje volje u svako doba ujedno može da važi kao princip općega zakonodavstva.« (Kant 1974: 64)

»Moralna svijest postavlja kao imperativni zahtjev univerzalnost moralnih zakona i slobodu subjekta koji ih postavlja.« (Legrand 1995: 38)

»Što ovdje biva odmah jasnim jest činjenica da je odnos između važećeg morala i etike, bez obzira na sav odmak, otpočetak *unutarnji*, jedan odnos svezanosti, idealne ovisnosti. Ta ne postoji niti jedan važeći moral koji ne bi *imao tendenciju da bude apsolutni moral*. Dapače, važeći moral ima uopće samo tako dugo 'važnje' dokle je živa vjera u njega kao apsolutni moral.« (Hartmann 2003: 46)

Zahtjev za univerzalnošću moralne norme potvrđuje i William K. Frankena kad piše da treba biti pripravan htjeti da »maksima postane univerzalni zakon«, jer je to »nužan, iako ne i dovoljan uvjet da nešto bude moralno načelo« (Frankena, 1998, 18).

U čemu je dakle iznimnost te *univerzalne etike* koja bi valjda po tome što se predstavlja kao univerzalna trebala biti nadmoćna i izdizati se iznad ostalih etika, kada sve etike nastupaju upravo tako. U čemu je iznimnost laži koja se predstavlja kao istina kada se sve laži predstavljaju upravo tako, jer ako se tako ne bi predstavljale, onda i ne bi bile to što jesu, tj. laži. A etika je upravo zato što nastupa univerzalno, iako je uvijek izraz samo jedne posebne volje i ograničenog mišljenja, ideološki oblikovana laž.

Odatle slijedi i drugo posebno pitanje, koje se odnosi na navodnu Vuk-Pavlovićevu etiku: kako se Temkova tvrdnja slaže s onim što o naravi Vuk-Pavlovićeve »etike« kaže Brida:

»Vuk-Pavlović ima u vidu pluralitet mogućih pristupa vrednotama, dakle i pluralitet vrijednosnih ljestvica, kao i svjetova kojima te ljestvice pripadaju. Uslijed tog pluraliteta može aktualiziranje nekog konkretnog etosa imati privid zla, i to ne samo u sukobu s moralitetom i legalitetom nego i unutar samoga etičkog područja. Kriterij da li je tu doista riječ o 'zlu' ili o 'dobru' može se naći samo u personalnoj ortonomiji...« (Brida, 1989, 343)

Štoviše, pitanje je kako se Temkova tvrdnja o »univerzalnoj etici«, koju je tobože Vuk-Pavlović zagovarao, slaže s onim što mu on sam stavlja u usta:

»No vratimo se onim dvama profesorovim iskazima. Prvi je njegova ocena da u XX. veku nije napisana nijedna (istorijski, teorijski, filozofski) validna, velika etika,⁸ jer se život tako brzo menja da ga je nemoguće naučno spoznati i osmisлити u ovoj dimenziji. Čak sam danas uveren da je ovo rekao ex cathedra.« (Temkov 1987: 121)

Znači li to da je Vuk-Pavlović zagovarao izgradnju nečega što je smatrao nemogućim ili se Temkov jednostavno izgubio u vlastitim proturječnostima? Etika koju Temkov nalazi i *rekonstruira* prije svega u Vuk-Pavlovićevoj poeziji (posebno u zbirci *Zov*, 1964) zapravo je zbirka autorovih osobnih vrijednosnih sudova koje ne on, nego Temkov izdiže na univerzalnu etičku razinu. Moguće je doduše jednoj teoriji morala dati i poetsku formu, no s Vuk-Pavlovićevom poezijom to jednostavno nije tako. Jer bi u protivnom na ono Temkovo pitanje »kada će napisati etiku«, odgovorio ne da ju »ne misli napisati«, nego: dragi kolega, pa ja sam ju već napisao; čitajte moje pjesme.

Problem je dakle u tome što se nečije osobno životno opredjeljenje, njegov osobni životni stav (etos, habitus) izdiže na razinu općevažeće teorije koja bi trebala odrediti živote svih ljudi.⁹ Posebno je to upitno kada se čini u ime čovjeka koji se opredijelio za »pluralitet vrijednosnih ljestvica, kao i svjetova kojima te ljestvice pripadaju«.

I kada se već osnova za rekonstrukciju Vuk-Pavlovićeve etike traži u njegovim bilješkama, onda ću se i ja pozvati na jednu:

»Ne uzimaj si pravo zahtijevati od drugih, što imaju raditi. Time im daješ pravo da od tebe zahtijevaju da radiš ono što njima odgovara. Tako bi oni lako mogli tražiti od tebe ono što se protivi tvom pozivu, što više oni bi to mogli dotle dovesti da budeš nevjeran svom pozivu i odustaneš od njegova ispunjenja. Ali ti imaš pravo zaštititi se od drugih i od njih zahtijevati ono što su *propustili* da ti možeš ispuniti svoj poziv. I ti ćeš imati dosta borbe da ostaneš na miru. Ali se ne miješaj u poslove drugih ako oni ne diraju tvoje i prepusti *pozvanima* da nadziru i određuju socijalne dužnosti i obveze tvojih bližnjih.« (Vuk-Pavlović 1983: 185)

Ovu Vuk-Pavlovićevu preporuku nikako ne bi trebalo shvatiti kao moralnu normu ili zahtjev jer bi time *proturječila samoj sebi*, nego upravo kao praktičnu preporuku ili eventualno pragmatičko načelo korisno onome tko hoće ispuniti svoj *poziv*. Kako pak na toj osnovi izgraditi nekakvu »univer-

⁸ Kangrga bi rekao da poslije Kanta i nije mogla biti napisana jer je Kant povijesno iscrpio etičko područje, pa je svaka etika poslije njega mogla biti samo ispod njegove filozofske razine.

⁹ Odnosno, dosljedno *jednournno* mišljeno, svih umnih bića.

zalnu etiku«, koja ne može bez moralnih normi i zahtjeva, dapače bezuvjetnog zahtjeva ili moralnog imperativa, ostaje potpuno nejasno.

Marija Brida u tom je pogledu daleko opreznija kad kaže:

»Vuk-Pavlović zastupa radikalni pluralizam mogućih odnošenja spram smisla vrednota, dakle i radikalni pluralizam vrijednosnih ljestvica. Ako čovjek, međutim, ide do kraja svojim putem čovječstva, tj. ako realizirajući svoj etos konsekventno odgovara vlastitome pozivu, nastaju ponekad naizgled nesavladivi konflikti s etosom i pozivom drugog čovjeka.« (Brida 1989: 336)

I »dok etos ima svoju svrhu u afirmaciji vrijednosnog kozmosa jedne stvaralačke ličnosti, moral postavlja tu svrhu u afirmaciju univerzalnog humaniteta« (Brida 1989: 338), pa Brida uviđa da se moralitet i etos međusobno oštro sukobljavaju:

»Između etosa i moraliteta može postojati napetost (u društvu i unutar osobnosti), koja vodi ponekad i do vrlo zaoštrenih konflikata, ali ipak ne do antagonizama. Naime, stavljajući iznad svega vrednotu humaniteta, moralno će prosuđivanje uvidjeti doduše, ponekad prekasno – izniman humanitet, sadržan u etosu jedne stvaralačke ličnosti.« (Brida 1989: 338–339)

Ovo je priznanje koliko ublaženo toliko i nategnuto. Što znači to da će »moralno prosuđivanje uvidjeti doduše, ponekad prekasno – izniman humanitet, sadržan u etosu jedne stvaralačke ličnosti«. Koliko prekasno? Kad čovjeku već uništi život? Malo ili puno nakon njegove smrti? Ili nikada? I što ako ga ne uvidi nikada, znači li to da ga nije ni bilo? Sam Vuk-Pavlović piše:

»Kolikogod i bilo neobično, ipak se velika stvaralačka djela ne žele, ne traže, ne prihvaćaju i ne priznavaju uvijek i bezuvjetno.« (Vuk-Pavlović 1937: 6)

Pa do zaoštrenih sukoba ne dolazi samo ponekad – kako to Brida pokušava ublažiti – nego naprotiv vrlo često, kako to svjedoči povijest – upravo zato što je malo vjerojatno da snažna ličnost koja se izražava kroz stvaralaštvo ne bi došla u sukob s moralnim prosudbama svijeta koji želi promijeniti – toliko više koliko je stvaralački snažnija. To što se moralno prosuđivanje kiti vrednotom humaniteta ne znači baš ništa, jer je opći pojam humaniteta uvijek mišljen iz jednog svijeta koji stvaralac hoće promijeniti. Stoga će moralne prosudbe »humaniteta sadržanog u etosu jedne stvaralačke ličnosti« uvijek kasniti. Upravo toliko koliko je potrebno da se svijet, a s njim i poimanje humaniteta, promijeni stvaralačkim djelovanjem ličnosti s kojima je u sukobu. Pa ako se svijet mijenja u smjeru bitno različitom od djelovanja neke stvaralačke ličnosti, priznanje njezinog humaniteta može izostati zauvijek.

Evo kako to kaže sam Vuk-Pavlović:

»Kako je prema rečenome ostvarenje vrijednosti prirodno vezano na socijalne pokrete, bit će razumljivo, da sve stvaralaštvo, koje s njima živi i u njima djeluje, mora nužno zapasti u sukobe i borbe, kojima se ne dâ izbjeći, čim su različiti takvi pokreti nastali te se djelovno razvijaju i šire. Da naime volja za ostvarenjem vrijednosti mora izazvati protivne između sebe povijesne snage, koje će se i pobijati, proizlazi već iz odnosa, u kojemu stoji stvaralaštvo prema pokretima, koje je potaklo. Jer samo se po sebi bez sumnje razumije, da će svako novo stvaralački stečeno vrijednosno iskustvo razbuditi neizbježne napetosti između različitih tokom povijesnoga događanja niknulih pokreta, koji se između sebe baš po tome načelno razlikuju, što im je polazna točka u različitim temeljnim životnim mjerilima.« (Vuk-Pavlović 1937: 10–11)

A da sukobi vrijednosti i ljudi oko vrijednosti nisu nešto samo slučajno i iznimno, nego upravo zakonomjerna pojava, tvrdi upravo Vuk-Pavlović kad piše:

»Činjenica, da se stvaralačke namjere ostvaruju rijetko bez trzavica, stavlja nas nužno pred pitanje, da li ljudsko stvaralaštvo unatoč tome, što vrijednosti ostvaruje te tako snagom svojom oblikuje kulturu i povijest, ne stoji ujedno u nekoj protivštini prema ovim ili onim povijesnim tendencijama i snagama, da li im možda ne stoji nekako na putu, da li je, ukratko, tragika stvaralaštva u stvari nužna i neizbježna.« (Vuk-Pavlović 1937: 6)

»Nije nipošto slučaj, nego je naprosto u bistvu uzbiljavanja vrijednosti osnovano, ako se ukazuje, da stvaralaštvo služeći ostvarenju vrednota podjednako izaziva napetosti i stoji u stavu borbe. Pa bile metode borbe još tako otmjene i plemenite, to joj ipak ni još tako miroljubivo stvaralaštvo zabavljeno ostvarenjem vrijednosti ne može izbjeći, načelno je ne može prevladati, a još manje ukloniti sa svijeta.« (Vuk-Pavlović 1937: 13)

Dakako da na toj osnovi nije moguće izgraditi jednu etiku na način na koji se ona već povijesno oblikovala kao filozofijska disciplina, pa je toga svjesna i Brida kad piše:

»Zapažajući da se njegova koncepcija etosa i etike bitno razlikuje od uobičajenih, osobito u tome što prema ovima etičkome pripada samo dio života, neko određeno područje, a ne ljudski život u njenoj cjelovitosti, Vuk-Pavlović se pita: 'Ali kako bi se mogla za etiku cjelina života ili cijeli osnov života učiniti djelotvornim?'« (Brida 1983: 166)

No, nije Vuk-Pavlović taj koji zapaža da se »njegova koncepcija etosa i etike razlikuje od uobičajenih«, jer on se u jednoj bilješci tek pita o mogućnostima etike ne nudeći još nikakvu etiku ili etičku koncepciju, nego je Brida ta koja zapaža da na osnovi njegove filozofske ostavštine ne može *rekonstruirati* jednu »uobičajenu etiku«, što upravo hoću pokazati.

A da Vuk-Pavloviću nije moguće pripisati neku »imanentnu etiku« bez određenih preinaka njegove izvorne misli, pokazuje i ova Bridina bilješka uz njezinu interpretaciju društvenih sukoba na razini »eticiteta i legaliteta«:

»U nekim svojim ranijim spisima, pa i u *Ličnost i odgoj*, Vuk-Pavlović jednostrano tumači prirodu, shvaćajući je kao područje moći koja, urastajući u ljudsko društvo, teži da sebi podredi kulturnu tendenciju i, u vezi s time, čovjekovu slobodu. Smatram da subjekt tako usmjerene moći jest čovjek, ne ako je prirodno biće, nego ako se kao umno biće odvojio od prirode pa i od svoje vlastite cjelovitosti i krenuo jednim od mogućih putova otuđenja.« (Brida 1989: 340)

Problem, međutim, i jest u tome da je Vuk-Pavlovićev upravo temeljni stav da:

»Priroda nema budućnosti; nema je ni životinja, a nema je ni čovjek, koliko je biće prirodno.« (Vuk-Pavlović 1996: 45)

A budućnost je vezana upravo za ostvarivanje vrednota, pa ako nema budućnosti onda ne može biti ni bilo kakve etike. Zato Vuk-Pavlović ostvarenje vrednota i ne veže za prirodu, ni čovjeka kao prirodno biće, već naprotiv za čovjeka kao kulturno biće, pa se vrijednosna dimenzija svijeta obnavlja upravo po odgoju.

»Na budućnost su i pojedinci i ljudske zajednice upravljani samo toliko, koliko se staraju i trude oko prenošenja i rasadivanja stanovitih valjanih vrednota na pokoljenja, što dolaze. I samo koliko je moguće ovo duhovno oplodivanje, samo toliko je moguće rađanje budućnosti.« (Vuk-Pavlović 1996: 45)

Što dakle znači Bridina primjedba o Vuk-Pavlovićevom jednostranom tumačenju prirode ako ne reviziju njegovih temeljnih postavki. Jer čak ako njegovo tumačenje prirode i jest jednostrano (a ja mislim da nije), nitko ga nema pravo revidirati da bi zatim na njemu tako revidiranom *rekonstruirao* nešto čega u izvornom djelu eksplicite nema. Bridi je to međutim potrebno kako bi stekla uporište za izgradnju jednog apsolutnog etičkog mjerila koje bi stajalo u središtu navodne Vuk-Pavlovićeve etike. Ona piše:

»U skupu normi koje sačinjavaju etos, mogu se naći i takve koje važe u stanovitim društvenim ili prirodnim uvjetima. Međutim, svi etički principi napajaju se u svome važenju iz jednog središta, čiji vrijednosni smisao važi bezuvjetno, podižući isto tako bezuvjetnu odgovornost čovjeka za njegove postupke.« (Brida 1989: 337)

Zatim navodi Vuk-Pavlovićevu bilješku iz koje se vidi da čovjek u svojoj ljudskosti ima »Bezuovjetno Mjerilo« svoga života i djelovanja te da prema tom mjerilu prihvaća odgovornost za njih. To nije sporno i takvih mjesta u Vuk-Pavlovićevim tekstovima ima mnoštvo. Međutim Brida nakon toga nastavlja:

»Ova je karakterizacija značajna i po tome što na etičko-moralnom području nadilazi razlike teizma i ateizma. (U teističkim se shvaćanjima etosa ovo Mjerilo može smatrati Bogom, ali ima i drugih tumačenja, nezavisnih od toga, kao na

primjer Kantov 'kategorički imperativ' čistog praktičkog uma.)« (Brida 1989: 337)

Ovime se želi sugerirati istoznačnost *bezuovjetnog s apsolutnim i univerzalnim* (što vrijedi za Boga i kategorički imperativ). Ali neko je vrijednosno mjerilo po Vuk-Pavloviću bezuvjetno po tome što ga čovjek kao svoje prihvaća u punoj vjeri, ne tražeći za njega nikakvih a priori dokaza niti ga bilo čime uvjetujući. Ono je dakle za onoga tko u njega vjeruje »po sebi«, ali ono time nije apsolutno i univerzalno mjerilo koje bi po sebi trebalo vrijediti za sve. Jer, to i Brida priznaje, Vuk-Pavlović »zastupa radikalni pluralizam mogućih odnošenja spram smisla vrednota, dakle i radikalni pluralizam vrijednosnih ljestvica«. Stoga ne bi trebalo, niti to itko ima pravo, kad već sam autor to nije učinio (a mogao je), dopisivati mu nekakvu etiku, za koju u Vuk-Pavlovićevu djelu jednostavno nema mjesta.

Nema vrijednosnih nebesa

Uostalom kad je riječ o nekoj znanosti ili teoriji koja bi unaprijed odredila što jest, a što nije vrijedno, dobro ili (etički mišljeno) moralno, Vuk-Pavlović je sasvim određen:

»Što je s obzirom na specifičnu ljudsku bit, njeno uskršavanje i očitovanje u okviru naročitih kulturnih prilika, u određenoj povijesnoj situaciji u konkretnome smislu doista vrijedno ili se vrijednim ima smatrati, ne da se naprosto unaprijed odrediti; to valja štaviše sveder *iznovice otkriti*. Nema međutim nekih vrijednosnih nebesa, na kojima bi se bistvene vrednote mogle u svome mnoštvu i svojim sklopovima olako i s mirom pregledati; moguće ih je otkriti i poredak njihov i sustav utvrditi samo ondje, gdje se kraj izmijenjenih prilika, kako se prirodno nadažu tijekom povijesnoga događanja, opet i opet *odvažno kuša živjeti život*, na osnovi kojega će se objaviti bar sjeme mogućega jedinstvenog vrijednosnog sklopa, bar – da nastavimo slikovitim izrazom – zametak vrijednosne cjeline, što će po svom ostvarenju znati biću ljudskome dati skladnost i punoću, a životu povezanost i smisao. Samo ostvarujući se, ulazeći upravo u zbilju života, mogu se, drugim riječima, bistvene vrednote iskazati kao takve. A to opet znači, da izvornog iskustva bistvenih vrednota nema na posljetku bez stvaralačkih akata ili mimo njih; ono nastaje tek na osnovu stvaralačke odvažnosti, nadaže se i iskrsava samo po stvaralaštvu.« (Vuk-Pavlović 1937: 7)

Vrijednosti su dakle ukorijenjene u osobnoj vjeri i ne mogu se unaprijed teorijski izvesti ni dokazati, nego se tek naknadno stvaralačkim činom dokazuju i eventualno povijesno potvrđuju. Što znači da nitko unaprijed ne može biti siguran u ispravnost onoga što čini, pa može samo sa »zebnjom u srcu« iščekivati da to što ostvaruje bude dobro, a ne zlo.

»Tko ne vjeruje duboko sa sveđ budnim iščekivanjem i sa zebnjom u srcu, da će baš određeno vrijednosno mjerilo kao izabrana i svom dušom prigrljena smjernica života izvesti biće njegovo na čistinu, voditi ga do smisla, sklada i punoće, i tko pokretala i putokaze, što vode do vjere, nije našao u dubini rođenoga žića i njegovoj neposrednosti, nego za to tek od nekud izvanka očekuje valjane i definitivne dokaze, taj ne će zacijelo, koliko je u njega zbiljskoga stvaralačkog napona, nikada graditi svoj život na tome mogućem mjerilu, niti će ikada dospjeti da upravi nastojanja i snage svoga čovjekovanja prema toj mogućoj smjernici.« (Vuk-Pavlović 1937: 8)

Ako dakle Vuk-Pavlović govori o vrijednostima, a o njima govori zaista mnogo i središnja su tema njegovog filozofiranja, to ne znači da on pretpostavlja neku etiku ili teoriju kojom bi se te vrijednosti trebale znanstveno oblikovati ili potvrditi nekim etičkim načelima, odnosno zakonima. To dakako ne znači da svatko za sebe ne treba svoje vrijednosti promišljati i konsistentno povezivati, kako bi one što manje bile u sukobu i čovjeka u njegovom djelovanju što manje unutrašnje rastrzale, ali vrijednosna se cjelina (sustav vrijednosti) oko onog bezuvjetnog posljednjeg vrijednosnog mjerila gradi iz sebe same, a ne po nekoj *općoj* teoriji. Uostalom temeljna je vrijednost Vuk-Pavlovićeva vrijednosnog sustava *ljubav*, a ona je, kao što je već Kantu bilo posve jasno, krajnje nepodesna za osnovu moralnog djelovanja. Jer niti se nju samu može etički zahtijevati, niti je smisleno zahtijevati da se iz moralne dužnosti čini nešto što se zbog ljubavi ionako već rado čini. Pa stoga djelovanje zasnovano na ljubavi može biti, etički gledano, tek *legalno*, ali ne i *moralno*.

Pitanje je, dakle, može li se u Vuk-Pavlovićevoj nesumnjivoj zaokupljenosti vrednotama naći filozofsko opravdanje za (re)konstrukciju neke njegove etike, ili možda takve nakane idu mimo njegove osnovne misli, pa čak nasrću na samu bit njegova djela.

Literatura:

- Brida, Marija (1974), *Pavao Vuk-Pavlović čovjek i djelo*, Zagreb: Institut za filozofiju Sveučilišta u Zagrebu, 197 str.
- Brida, Marija (1983) »Predgovor« u Vuk-Pavlović, Pavao (1983.), »Misli i bilješke«, Zagreb: *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, god. 9, sv. 1–2 (17–18), str. 163–202.
- Brida, Marija (1986) »Etički problem u filosofiji Pavla Vuk-Pavlovića, Zagreb: *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, god. 12, sv. 1–2 (23–24), str. 3–13.
- Brida, Marija (1989), *Traženja*, Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 383 str.
- Frankena, K. William (1998), *Etika*, Zagreb: Kruzak, 106 str.
- Fritzhand, Marek (1996), *Etička misao mladoga Marksa*, Beograd: Nolit, 288.

- Hartmann, Nikolai (2003), *Etika*, Zagreb: Naklada Ljevak, 829 str.
- Kant, Immanuel (1974), *Kritika praktičkog uma*, Zagreb: Naprijed, 215. str.
- Legrand, Louis (1995), *Moralna izobrazba danas*, Zagreb: Educa, 144 str.
- Polić, Milan (2004), »Čovjek na djelu«, Zagreb: *Filozofska istraživanja*, god. 24., sv. 3–4 (94–95), str. 731–739.
- Temkov, Kiril (1987) »Etički pogledi Pavla Vuk-Pavlovića«, Zagreb: *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, god. 13, sv. 1–2 (24–25), str. 119–125.
- Temkov, Kiril (2003), »Etičke i vrijednosne ideje u filozofskoj poeziji Pavla Vuk-Pavlovića«, zbornik *Pavao Vuk-Pavlović život i djelo*, Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Institut za filozofiju, str. 11–125.
- Vuk-Pavlović, Pavao (1937), »Vrednota i stvaralaštvo«, Zagreb: pretisak Merkantile, iz Napretka god. 78, sv. 7–9, str. 1–14.
- Vuk-Pavlović, Pavao (1983), »Misli i bilješke«, Zagreb: *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, god. 9, sv. 1–2 (17–18), str. 163–202.
- Vuk-Pavlović, Pavao (1996), *Filozofija odgoja*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, str. 343.
- Vukasović, Ante (1979), *Prinosi unapređivanju odgojnog rada*, Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 123 str.
- Vukasović, Ante (1993), *Etika, moral, osobnost*, Zagreb: Školska knjiga i Filozofsko-teološki institut D. I., 327 str.

ZAŠTO PAVAO VUK-PAVLOVIĆ NIJE NAPISAO ETIKU?

Sažetak

Iako je kao pisac sustavno nadograđivao izlaganja o temama koje su bile predmet njegovog filozofskog zanimanja, Pavao Vuk-Pavlović nikada nije izložio svoju etiku. Čak nije napisao ni jedan članak o etici ili moralu. Štoviše, u njegovim djelima u kojima je središnja odgojna problematika, *etika* se i *moral*, ili uz njih nužno vezani pojmovi, *dužnost*, *obveza* ili »*treba da*« i ne spominju, osim sasvim usputno na nekoliko mjesta.

Usprkos toga neki su autori skloni Vuk-Pavlovića tretirati kao etičara ili moralističkog pisca i u njegovim djelima tražiti skrivenu etiku koju bi rado, kad to već filozof sam za života nije učinio, bar naknadno oni (re)konstruirali. Pri tome, međutim, valja odgovoriti ne samo na pitanje je li to moguće nego i je li opravdano. Jer, ne radi se isključivo o tome ima li u Vuk-Pavlovićevoj misaonoj ostavštini dovoljno materijala za kvalitetnu rekonstrukciju jedne etike, već i o tome, i prije svega o tome, ima li u njoj uopće mjesta za nešto takvo.

Pitanje je, naime, može li se u Vuk-Pavlovićevoj nesumnjivoj zaokupljenosti vrednotama naći filozofsko opravdanje za (re)konstrukciju neke njegove etike, ili možda takve nakane idu mimo njegove osnovne misli, pa čak nasrću na samu bit njegova djela.

WHY PAVAO VUK-PAVLOVIĆ DID NOT WRITE AN ETHICS?

Summary

Although Pavao Vuk-Pavlović, as a writer, kept systematically adding to the themes that were the subjects of his philosophical interest, he had never expounded his ethics. Moreover, he never wrote a single paper on either ethics or morality. Furthermore, in those of his works in which educational issues are the central topic, *ethics* and *morality*, or the necessarily related notions of *duty*, *obligation*, or »one should« are never mentioned, except, quite marginally, in several places.

In spite of that, some authors are willing to consider Vuk-Pavlović as an ethics or morality writer and look for hidden ethics in his works that they would gladly (re)construct, after he had not done so in his lifetime. Two questions should be answered here, however, not only whether it would be possible, but also whether it would be justified. For the issue is not exclusively whether Vuk-Pavlović's legacy of thought contains material enough to reconstruct an ethics in a high-grade manner, but above all whether there is in it a place for something like that.

That is, the question is whether Vuk-Pavlović's quite evident interest in values contains a philosophical justification for a (re)construction of an ethics of his, or whether such intentions miss the essence of his thought, perhaps even reproving the very essence of his work.